

Lublin 15.06.2018 r.

Prof. dr hab. Andrzej Sękowski
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Katedra Psychologii Różnic Indywidualnych

Recenzja pracy doktorskiej Pani mgr Małgorzaty Brodackiej pt. *Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne niewidomej młodzieży gimnazjalnej* przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Zofii Pałak, prof. nadzw.

Przedstawiona do oceny praca doktorska mieści się w obszarze tematycznym psychologii klinicznej, psychologii różnic indywidualnych, psychologii rewalidacyjnej oraz pedagogiki specjalnej. Podjęty temat jest interesujący i nawiązuje do współczesnych trendów w badaniach funkcjonowania niewidomej młodzieży. Badane wymiary jakimi są: inteligencja emocjonalna i funkcjonowanie społeczne są w ostatnim zwłaszcza okresie przedmiotem badań w różnorodnych grupach. Podjęcie badań w grupie niewidomej młodzieży gimnazjalnej jest uzasadnione i świadczy o ich oryginalności.

Oceniana praca rozpoczyna się krótkim wstępem, w którym Autorka uzasadnia celowość prowadzenia badań, a także prezentuje strukturę pracy. Uzasadnia Ona celowość badań dotyczących związku inteligencji emocjonalnej z funkcjonowaniem społecznym badanych osób. Słusznie zauważa, iż ważna jest diagnoza inteligencji emocjonalnej oraz kompetencji społecznych niewidomej młodzieży gimnazjalnej.

Oceniana praca ma charakter teoretyczno-empiryczny. Takiemu jej charakterowi odpowiada struktura pracy. Praca składa się z części teoretycznej oraz empirycznej. Część teoretyczną stanowią trzy rozdziały. Pierwszy rozdział dotyczy inteligencji emocjonalnej i rozwoju emocjonalności człowieka. Drugi odnosi się do psychopedagogicznej charakterystyki kompetencji społecznych, trzeci zaś do rozwoju emocjonalno-społecznego dzieci i młodzieży. W rozdziale pierwszym wyjaśnione są pojęcie i modele inteligencji

emocjonalnej. Następnie Autorka omawia czynniki determinujące rozwój inteligencji emocjonalnej. Uwzględniono ponadto związek wieku i rozwoju poznawczego z inteligencją emocjonalną, a następnie zaprezentowano rolę środowiska społecznego w jej rozwoju. Interesujący jest rozdział dotyczący pomiaru omawianej zmiennej. Wyróżniono tu testy oraz kwestionariusze. Podsumowaniem tego rozdziału jest podrozdział dotyczący znaczenia inteligencji emocjonalnej w życiu młodzieży. Wyróżniono tu zagadnienie związku inteligencji emocjonalnej z funkcjonowaniem szkolnym oraz relacjami społecznymi. Ten podrozdział jest jakby podsumowaniem rozważań na temat inteligencji emocjonalnej. Należy tu podkreślić umiejętność wyboru istotnych teorii i trafne odniesienie ich do podjętego tematu pracy. Autorka w podsumowaniu tego rozdziału stara się uchwycić istotne aspekty związku inteligencji emocjonalnej z funkcjonowaniem społecznym. Rozdział 2. dotyczy psychopedagogicznej charakterystyki kompetencji społecznych. Omawiając to szerokie zagadnienie Autorka na początku przedstawia definicje kompetencji społecznych, a następnie ich modele. Prezentuje modele, które Jej zdaniem są najbardziej reprezentatywne i mogą przybliżyć ten wymiar do problematyki pracy. Omawia model kompetencji społecznych M. Argyle'a, J. Borkowskiego, model kompetencji społecznych ASC (Affective Social Competence), model kompetencji S. Greenspana oraz A. Matczak. Następnie omawia determinanty kompetencji społecznych. Wymienia tu inteligencję społeczną, temperament i osobowość oraz środowisko rodzinne, jako czynniki mające wpływ na ich rozwój. Należy podkreślić umiejętność Autorki pracy syntetycznego prezentowania zagadnień. Koniec rozdziału jest niejako jego podsumowaniem.

Kolejny rozdział części dotyczy rozwoju emocjonalno-społecznego dzieci i młodzieży. Na początku Autorka stara się omówić pojęcia: rozwoju uczuć oraz rozwoju społecznego. Następnie prezentuje literaturę naukową dotyczącą rozwoju emocjonalnego i społecznego. Prezentuje ponadto zagadnienie przywiązania jako podstawę rozwoju emocjonalno-

społecznego. Następnie omawia rozwój emocjonalny oraz społeczny od dzieciństwa do adolescencji. Podsumowaniem tego rozdziału jest interesujący podrozdział pt. *Rozwój emocjonalno-społeczny dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością wzroku*. W jednym z podrozdziałów definiuje i klasyfikuje niepełnosprawność wzroku. Następnie omawia zagadnienie funkcjonowania emocjonalno-społecznego dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością wzroku. Jest to bardzo interesujący przegląd badań. Autorka dokonuje tu jakby podsumowania dotychczasowych badań i wprowadzenia do kolejnych rozdziałów będących już częścią empiryczną pracy.

Część teoretyczna napisana jest w sposób klarowny. Autorka wykazała się dużą erudycją i wnikliwością. Część teoretyczna jest bardzo dobrym wprowadzeniem do części empirycznej. Autorka kończyła poszczególne rozdziały interesującym podsumowaniem. Na podkreślenie zasługuje np. zakończenie rozdziału 3., w którym nawiązano bardzo bezpośrednio do problematyki badań własnych.

W rozdziale 4. zaprezentowano metodologiczne podstawy i organizację badań własnych. Omówienie szczegółowych zagadnień metodologicznych poprzedzone zostało szerszą refleksją na temat metodologii badań naukowych. Klarownie zaprezentowano przedmiot i cel badań. Z dużą konsekwencją przedstawiono problemy badawcze i hipotezy robocze. Następnie opisano zmienne i ich specyfikę. Kolejnym krokiem było zaprezentowanie narzędzi badawczych. Autorka zastosowała w swoich badaniach następujące narzędzia badawcze: Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej (PKIE) A. Jaworowskiej, A. Matczak, A. Ciechanowicz J. Stańczak i E. Zalewskiej, Kwestionariusz Kompetencji Społecznych dla Młodzieży (KKS-M) A. Matczak, Arkusz Zachowania się Ucznia B. Markowskiej, Test Rozumienia ze Skali Inteligencji dla Dzieci D. Wechslera (WISC-R), Kwestionariusz danych indywidualnych – opracowanie własne, oraz analizę dokumentów. Należy podkreślić dobry wybór narzędzi badawczych. Ich zastosowanie

pozwoili zweryfikowaó postawione w pracy hipotezy. W nastepnej czêci rozdziału zaprezentowano organizacjê i przebieg badañ wlasnych, charakterystykê badanej grupy, oraz sposoby opracowania wynikow.

Autorka sformulowala 5 glownych problemow badawczych. W stosunku do pierwszego problemu dotyczacego zwiázku pomiêdzy inteligencjã emocjonalnã a kompetencjami spo³ecznymi u niewidomych gimnazjalistow Autorka sformulowala 12 pytañ szczegolowych. Zwiázane jest to z wymiarami, które skladaja siê na zastosowane narzêdzia badawcze. Drugi problem dotyczyl porownania inteligencji emocjonalnej niewidomych gimnazjalistow z inteligencjã emocjonalnych ich widzacych rowiesnikow. Sformulowala tu 4 problemy szczegolowe. Kolejny problem dotyczyl porownania kompetencji spo³ecznych niewidomych gimnazjalistow w porownaniu z widzacymi rowiesnikami. Sformulowane tu zostaly trzy pytania szczegolowe. Czwarty problem badawczy dotyczacy poziomu znajomosci i rozumienia zasad spo³ecznego funkcjonowania nie ma rozwiniêcia w postaci problemow szczegolowych. Piaty problem dotyczacy poziomu przystosowania do roli ucznia wsród niewidomych i widzacych gimnazjalistow ma rozwiniêcie w postaci 4 pytañ szczegolowych. Po zaprezentowaniu problemow glownych i pytañ szczegolowych zaprezentowano hipotezy i ich uzasadnienie. Bardzo wysoko oceniam tã czêsc pracy. Autorka konsekwentnie zadaje pytania i formuluje hipotezy. Pierwszy problem badawczy wydaje siê najistotniejszym poniewaz dotyczy zaleznosci pomiêdzy inteligencjã emocjonalnã a kompetencjami spo³ecznymi niewidomej mlodziezy. To pytanie badawcze jest jakby centralnym zagadnieniem teoretycznym. Dotyczy on zasadniczego zagadnienia zwiázku pomiêdzy inteligencjã emocjonalnã a kompetencjami spo³ecznymi. O wadze tego problemu swiadczy szczegolowo zaprezentowana analiza uzyskanych wynikow w kolejnej czêci pracy. Autorka w sposób klarowny formuluje hipotezy dotyczace tych zaleznosci. Porownywanie inteligencji emocjonalnej w obu grupach ma znaczenie opisowe. Poznajemy niewidomych

gimnazjalistów w zakresie poziomu inteligencji emocjonalnej. Trzeci problem dotyczy funkcjonowania społecznego. Jest to charakterystyka badanych uczniów ze względu na kompetencje społeczne. Kolejny problem dotyczy znajomości reguł i zasad współżycia społecznego niewidomych gimnazjalistów. Problem piąty dotyczy przystosowania szkolnego. Sformułowano tu cztery hipotezy odnoszące się do motywacji do nauki, nasilenia zachowań antyspołecznych, nasilenia zachowań świadczących o przyhamowaniu oraz uspołecznienia. Wszystkie hipotezy znajdują swoje uzasadnienie. Ten fragment części metodologicznej jest przygotowany bardzo starannie.

Kolejny podrozdział dotyczący typologii i wskaźników zmiennych został przygotowany w sposób właściwy. Wykorzystano tu prezentację tabelaryczną a także rysunek.

Kolejnym krokiem było zaprezentowanie organizacji i przebiegu badań własnych. Grupę badaną stanowili uczniowie siedmiu ośrodków. Należy tu podkreślić olbrzymią pracowitość wymaganą w związku z prezentowanym projektem badawczym. W badaniach wzięło udział 113 uczniów szkół gimnazjalnych. Grupę badaną czy też eksperymentalną stanowiło 46 niewidomych uczniów w wieku od 13 do 17 lat z klas gimnazjalnych spełniających następujące kryteria: posługiwanie się technikami bezwzrokowymi podczas nauki, wykonywania czynności samoobsługowych oraz lokomocji, oraz iloraz inteligencji mieszczący się w granicach normy, Grupę kontrolną stanowili uczniowie gimnazjum w wieku od 13 do 17 lat. Autorka pracy szczegółowo opisuje sposób doboru osób do badań. W kolejnych tabelach prezentuje badane grupy uczniów, ich wiek, rozkład wiekowy a także rozkład ilości uczniów z poszczególnych ośrodków. W końcowej części pracy krótko pisze o sposobie opracowania wyników.

Na wysoką ocenę zasługuje rozdział 5 zatytułowany: *Analiza i interpretacja wyników badań własnych*. Na początku tego rozdziału zaprezentowano wyniki mówiące o związku

inteligencji emocjonalnej mierzonej za pomocą PKIE z kompetencjami społecznymi ocenianymi na podstawie KKS wśród niewidomych gimnazjalistów. Uzyskane wyniki potwierdziły wszystkie hipotezy mówiące o związku zdolności do akceptowania, wyrażania i wykorzystywaniu emocji w działaniu, z poszczególnymi umiejętnościami społecznymi. Zaprezentowana analiza korelacji pozwoliła na potwierdzenie hipotezy mówiącej o związku pomiędzy poziomem rozumienia i uświadamiania sobie własnych emocji a poziomem kompetencji społecznych warunkujących efektywność działania w sytuacjach ekspozycji społecznej u badanych niewidomych gimnazjalistów. Zaskakujący, jak pisze Autorka pracy, jest brak związku między zdolnością do rozumienia i uświadamiania sobie własnych emocji, a efektywnością działania w sytuacjach intymnych. Autorka sięgając do prowadzonych badań stara się określić istotę zależności pomiędzy inteligencją emocjonalną a kompetencjami społecznymi. Oba te wymiary wymieniane są przez R. J. Sternberga jako elementy zbliżone do inteligencji praktycznej. Myślę, że korzystne byłoby tu odniesienie się do teorii inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu R. J. Sternberga.

Kolejna analiza odnosi się do inteligencji emocjonalnej niewidomej młodzieży gimnazjalnej. Autorka porównuje wyniki uzyskane przez grupę młodzieży niewidomej i widzącej. Interpretując uzyskane wyniki Autorka pracy podkreśla, iż Popularny Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej ma charakter samoopisowy. Do tej kwestii wraca Ona zresztą w innych miejscach pracy. Przedstawione tu uwagi są uzasadnione, niemniej taka jest natura wielu kwestionariuszy osobowości i innych narzędzi badawczych. Te wątpliwości świadczą jednak o dużej wnikliwości Autorki ocenianej dysertacji.

Omawiając zagadnienie akceptowania, wyrażania i wykorzystywania własnych emocji w działaniu (AKC) Autorka prezentuje wyniki świadczące o tym, że osoby niewidome charakteryzują się istotnie wyższym poziomem empatii niż ich widzący rówieśnicy. Różnice w poziomie empatii pomiędzy niewidomymi i widzącymi gimnazjalistami widoczne są

również w analizie jakościowej. Innym ciekawym wynikiem jest stwierdzenie, iż niewidomi gimnazjaliści charakteryzują się istotnie niższym poziomem zdolności do rozpoznawania tego, co przeżywają w danej chwili oraz nazywania doznawanych uczuć i różnicowania ich natężenia. Ta część pracy jest szczególnie interesująca.

Kolejny podrozdział dotyczy kompetencji społecznych niewidomej młodzieży. Porównane są tu wyniki obu badanych grup. Również w tym obszarze zaprezentowane są bardzo interesujące wyniki. Wspomnę jedynie o wyniku świadczącym o tym, iż niewidomi gimnazjaliści charakteryzują się znacząco wyższym poziomem kompetencji społecznych warunkujących efektywność działania w sytuacjach intymnych, niż ich widzący rówieśnicy. Podsumowując tę część pracy Autorka dokonuje weryfikacji trzech postawionych hipotez.

Następnym zagadnieniem podjętym w pracy były znajomość i rozumienie zasad społecznego współżycia wśród niewidomych gimnazjalistów. Uzyskane wyniki świadczą o tym, iż uczniowie z niepełnosprawnością wzroku charakteryzują się niższym poziomem znajomości zasad współżycia społecznego. Zatem postawiona tu hipoteza nie została w pełni potwierdzona.

Kolejny podrozdział dotyczy poziomu przystosowania do roli ucznia niewidomych gimnazjalistów. Wyróżnione tu zostały takie wymiary jak: motywacja do nauki szkolnej niewidomej młodzieży, poziom zachowań antyspołecznych w tej grupie młodzieży, nasilenie zachowań świadczących o przyhamowaniu badanych uczniów, oraz poziom uspołecznienia niewidomych gimnazjalistów. W podsumowaniu dokonano weryfikacji czterech postawionych hipotez. Autorka wykazuje tu dużą konsekwencję i znajomość warsztatu metodologicznego.

Ostatnią część pracy stanowi zakończenie. Jest ono napisane w syntetycznie. Autorka krótko wyróżnia najbardziej charakterystyczne wyniki badań. Píše między innymi

o umiarkowanie dodatniej korelacji między inteligencją emocjonalną a kompetencjami społecznymi.

Autorka podkreśla te wyniki badań, które wydają się najistotniejsze. Pisze, iż do stosunkowo słabych stron emocjonalności niewidomych gimnazjalistów należą: akceptowanie, wyrażanie i wykorzystywanie emocji w działaniu, kontrola nad własnymi emocjami, oraz rozumienie i uświadamianie sobie własnych emocji.

Z obowiązku recenzenta muszę zwrócić uwagę na sprawy dyskusyjne. Nie ma ich wiele. W pracy zdarzają się literówki. Praca mimo tego iż jest bardzo starannie przygotowana zawiera błędy literowe, np. błędnie w spisie treści napisane jest nazwisko J. Stańczak, jednej ze współauterek Popularnego Kwestionariusza Inteligencji Emocjonalnej.

Pewnym niedociągnięciem jest brak w spisie treści rozdziałów: 1.3.1.1, 1.3.1.2, 1.3.1.3, oraz 1.3.1.4. Są to podrozdziały mówiące o konkretnych narzędziach pomiaru inteligencji emocjonalnej.

Interesujące byłoby w pracy oparcie się na jednej nadrzędnej względem badanych zmiennych teorii psychologicznej. Można było stworzyć własny graficzny obraz zawierający badane zmienne i kierunki zależności.

Brakuje mi niektórych istotnych pozycji bibliograficznych z dziedziny psychologii zdolności i wybitnych zdolności. Praca przecież dotyczy również obszaru psychologii zdolności.

Pewien niedosyt budzi wyjaśnienie niektórych zależności występujących między inteligencją emocjonalną a kompetencjami społecznymi. Autorka starała się wyjaśnić badane zależności. Myślę, że uzyskane dane pozwalają na wyjaśnienie funkcjonowania inteligencji praktycznej, wyróżnionej w koncepcji inteligencji sprzyjającej powodzeniu życiowemu R. J. Sternberga (Theory of successful intelligence). Uwagi które formułuję mogą być inspiracją do dyskusji i próbą właściwego wykorzystania uzyskanych wyników badań własnych dla celów

teoretycznych. Myślę, że obok bardzo interesujących aspektów teoretycznych, podkreślonych w licznych analizach, celowe byłoby również poszerzenie refleksji praktycznej odnoszącej się do funkcjonowania i nauczania oraz wychowania niewidomych gimnazjalistów.

Podsumowując chciałbym przedstawić główne zalety ocenianej pracy. Dysertacja zawiera się w kilku dyscyplinach naukowych takich jak: psychologia kliniczna, psychologia rehabilitacji, psychologii różnic indywidualnych i pedagogika specjalna. Autorka jest zarówno pedagogiem specjalnym jak i psychologiem. Wpłynęło to niewątpliwie na wysoki poziom zaprezentowanych analiz. Zaletą pracy jest wybór ciekawego i ważnego tematu. Sprawił on, że dysertacja ma interesujące walory zarówno teoretyczne jak i praktyczne. Temat i pierwszy problem badawczy skłonił Autorkę do pogłębionych analiz natury inteligencji emocjonalnej i kompetencji społecznych. Na podstawie badanych związków i relacji między zmiennymi sięgnęła do struktury badanych zmiennych. Na wysoką ocenę zasługuje część teoretyczna pracy, napisana językiem komunikatywnym. Forma i treść tej części świadczy o dużej erudycji Autorki pracy. Uwzględniła Ona w pracy 270 pozycji bibliograficznych polskojęzycznych i obcojęzycznych.

Na szczególne odwołanie zasługuje wartość części empirycznej. Autorka sformułowała bardzo poprawne problemy badawcze a także hipotezy, tam gdzie było uzasadnienie ich postawienia. Interesujące jest teoretyczne uzasadnienie postawionych hipotez. Zbadala grupę uczniów niewidomych wywodzących się z kilku ośrodków - w tym sensie praca jest unikalna. W badaniach własnych zastosowano właściwe i wartościowe narzędzia badawcze. Analiza wyników opierała się na właściwych metodach statystycznych. Analizy danych opierały się na różnorodnych danych statystycznych. Dokonano właściwej weryfikacji hipotez. Na podkreślenie zasługuje też interesujące i syntetyczne zakończenie.

Praca doktorska Pani mgr Małgorzaty Brodackiej zatytułowana *Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne niewidomej młodzieży gimnazjalnej* odpowiada

warunkom określonym w art. 31 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o tytule i stopniach naukowych (Dz. U. nr 65 poz. 595) i wnioskuję o dopuszczenie Autora dysertacji do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ponadto wnioskuję o wyróżnienie ocenianej pracy. Jest szereg argumentów uzasadniających ten wniosek. Na uwagę zasługuje duża pracowitość prowadzonych badań w kilku ośrodkach kształcących dzieci niewidome. Ponadto Autorka wykazała się dużą erudycją przygotowując część teoretyczną pracy. Na wyróżnienie zasługuje cały projekt badawczy, prezentacja problemów i hipotez, a także sposób ich weryfikacji.

Andrzej Szałkowsky